

УДК 81'36=161.2

АНАЛІТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ФАЗОВОГО ПОЧИНАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті вказано на необхідність вивчення аналітичних засобів вираження акціональності; встановлено відмінності між аналітичними і синтетичними засобами; визначено засоби вираження починального значення в українській мові; подано і проаналізовано моделі аналітичних конструкцій для вираження цього значення.

Ключові слова: акціональність, фазовість, починальне значення, синтетичні засоби, аналітичні засоби, акціональна конструкція, модель, дієслово-зв'язка, повнозначне слово.

Відколи шведський славист Сигурд Агрелль на початку минулого століття виділив категорію Aktionsart, визначивши її як «семантичні функції префіксальних дієслів (а також деяких безпрефіксальних дієслів і суфіксальних утворень), які уточнюють, як відбувається дія, позначають спосіб її здійснення» [Агрелль 1962: 36], дослідження акціональності (родів дії), особливо в славистиці, стають дедалі актуальнішими¹. У слов'янських мовах у самій дієслівній лексемі, незалежно від її конкретного вживання, міститься інформація про перебіг дії в часі. Така інформація може виражатися як на лексичному (корінь дієслова), так і на словотвірному (певні афікси) і граматичному (видові форми) рівнях [Петрухіна 1998; Сигалов 1978].

Словотвірні засоби вираження акціональності завжди були у центрі уваги дослідників слов'янських мов. Дієслівні лексеми, об'єднані певним акціональним значенням або, часто, комбінацією акціональних значень, формально марковані специфічними словотвірними афіксами (носіями і показниками цього значення: *вистіувати, відспівати, доспівати, заспівати, наспіватися, наспівувати, переспівати, підспівувати, постпівати, постпівувати*) утворюють акціональні розряди дієслів (такі розряди традиційно називаються родами дії). Акціональні розряди дієслів займають центральну позицію серед засобів вираження акціональності, внаслідок чого дослідження акціональності часто обмежуються лише ними.

Проте, якщо в аналізі акціональності застосувати ономасіологічний підхід, тобто напрямок від семантики до форми, можна виявити й засоби вираження акціональності не лише синтетичного, але й аналітичного типу. Аналітичні засоби не були предметом системних досліджень слов'янської аспектології самої акціональності, за рідкими винятками², оскільки такі дослідження зосереджувалися саме на синтетичних – лексичних (при широкому розумінні акціональності) і лексико-словотвірних (при вузькому розумінні акціональності) засобах як характерних для слов'янських мов. Розмірковуючи над актуальністю взагалі, російський мовознавець О. В. Бондарко, як прихильник функціонального підходу до мови, зазначав, що актуальність виходить за межі дієслова-присудка і стосується не лише присудка, але й висловлювання в цілому, тобто предикативного центру, який включає предикат і елементи, які його детермінують [Бондарко 1987: 40]. Цю позицію треба взяти до уваги і при дослідженні акціональності як окремого випадку актуальності. Так, акціональність може виявлятися на рівні простого дієслівного присудка – тоді, коли акціональні значення виражені словотвірними засобами в рамках однієї дієслівної лексеми. Коли ж акціональність виражається поза дієсловом, через його зв'язок зі словами, які є лексичними носіями акціональних значень, її можна розглядати на лексико-синтаксичному рівні. На цьому рівні виділяються акціональні конструкції, до складу яких входить дієслово-зв'язка або, рідше, частка, які є носіями акціонального значення, і повнозначне слово (дієслово або віддієслівний іменник), які є носіями лексичного значення: *почати співати, продовжити співати, перестати співати; і ну співати, знай співає; бувало співав* тощо).

Мета нашої роботи – представити функціонування саме аналітичних засобів вираження акціональності на прикладі моделей акціональних конструкцій (АК), якими в українській мові виражається фазове починальне значення, і сприяти таким чином всебічному описанню категорії акціональності.

Починальне значення виражається в українській мові акціональним розрядом починальних дієслів, утворених за моделлю Pref Verb_{Infinitum}, у якій носіями акціонального значення початку виступають префікси *за-* і *по-* (*забігати, заговорити, зазеленити, заспівати; побігти, погупати* і т. п.), та моделлю Pref Verb_{Infinitum} Postf з префіксом *роз-*. Дієслова, утворені за останньою моделлю мають додаткову сему інтенсивності (*розгніватися, розплакатися, розхворітися* тощо).

За цими словотвірними моделями, у першу чергу з префіксом *за-*, утворюється дуже багато дієслівних лексем з починальним значенням. Проте на можливості сполучуваності накладаються численні обмеження. Обмеження семантичного характеру неможливо точно визначити чи пояснити³. Формальне обмеження можна

¹ Останнім часом набули актуальності контрастивні дослідження акціональності (О. В. Петрухіна, Л. Попович, Б. Тошович, Я. Ставницька, М. Іванович та ін.).

² Такі засоби аналізуються переважно в рамках синтаксису – як форми складеного дієслівного присудка. У дослідженнях акціональності вони ж розглядаються рідко, найчастіше як функціональний еквівалент певних акціональних дієслівних розрядів. В. С. Храковський, проте, вказує, що, крім синтетичних, існують й «аналітичні роди дії», зауважуючи, що у слов'янських мовах (так само як в інших мовах) є багато акціональних значень, що виражаються за допомогою аналітичних засобів, які не досліджувалися лише тому, що не виражаються і синтетичними засобами [Храковский 1980: 8].

³ У зв'язку із семантичними моментами, важливими для можливості утворювати префіксальні дієслова з починальним значенням, дослідники розглядають перцептивність (спостережність) ситуації. Як правило, такими дієсловами

визначити так: якщо у словотвірній структурі дієслова вже наявний певний префікс, від цього дієслова не можна за допомогою іншого префікса утворити нове дієслово з починальним значенням. З іншого боку, фазові дієслова в АК сполучуються як з безпрефіксальними, так і з префіксальними дієсловами: *Він, погейкуючи на корівку, почав перебиратися через шлях і тільки перейшов, як почулося гудіння машини* (Г. Тютюнник). Для кожної локалізованої в часі ситуації, проте, можна вказати на момент її початку, про що свідчить майже необмежена сполучуваність власне фазових дієслів⁴ з лексико-семантичними й аспектуальними розрядами дієслів. Тому АК з власне починальними дієсловами в ієрархії засобів вираження починального значення посідають центральне місце, зважаючи на характеристики їхньої сполучуваності та на той факт, що ними виражається «чисте» починальне значення без конкуренції з іншими акціональними значеннями, яка нерідко є характерною для акціональних розрядів префіксальних дієслів.

Основною моделлю починальної акціональної конструкції є: $N_{Nom} + V_{SemiCOP\ Faza} + V_{Inf-um\ Inf-us}$. У ній у функції дієслова-зв'язки, тобто фазового дієслова ($V_{SemiCOP\ Faza}$), виступають дієслова *взяти* (лише док.), *взятися/братися, заповзятися* (лише док.), *заходитися/зайтися, кидатися/кинутися, метнутися* (лише док.), *почати/починати, пуститися/пускатися* і *стати/ставати* в особовій формі, а в функції повнозначного слова – дієслово недоконаного виду у формі інфінітива: *Тоді Меланка впустилася у траву й почала плакати* (Валерій Шевчук); *Кривов'яз кивнув і став розчісуватися перед дзеркальцем* (Р. Андріяшик); *Не встигли зачинитися двері, як в'язні заходилися швидко мити підлогу* (І. Багрянний); *Чумаченко кинувся розгрібати пісок* (Г. Тютюнник); *Варвара Яківна в усій своїй зблизності метнулася допомагати йому* (Василь Шевчук); *Цієї зими Володько ще з більшим завзяттям пустився здобувати твердиню знання* (У. Самчук); *Директор, видно, був загартований критикан, бо, не схилиючись перед авторитетами, упевнено взяв критикувати того Кампанеллу* (О. Гончар); *Вона усміхнулася, а я взявся дописувати статтю* (Р. Андріяшик); *Він опиниться у замку шведського короля Густава Вази, який заповзвся зібрати в себе зображення усіх володарів Європи* (П. Загребельний). У ролі повнозначного слова з дієсловом *стати/ставати* можуть функціонувати так звані предикативні прислівники [Коломієць, Майборода 1969], тобто аналітичні дієслова [Вихованець 1988; Вихованець, Городенська 2004]: *Мені раптом стало соромно, ніби вона могла мене знати раніше, ніж я став бувати на ярмарку* (Р. Андріяшик); *Над бліндажем проревіли штурмовики, і за кілька секунд чути стало розриви їхніх бомб* (М. Бажан), а з дієсловом *кидатися/кинутися* віддієслівні прислівники типу *навтіки*: *Хлопці, як по команді, кинулися навдвори* (Г. Тютюнник); *Чиновник позадукував, а далі кинувся навтікача* (Василь Шевчук), і тоді реалізується модель: $N_{Nom} + V_{SemiCOP\ Faza} + Adv$.

У функції повнозначного слова може виступати іменник, а саме віддієслівний іменник у формі знахідного відмінка (N_{DevAK}), і тоді починальна АК представлена такою моделлю: $N_{Nom} + V_{SemiCOP\ Faza} + N_{Dev\ Ak}$ ⁵. У такого типу конструкціях у ролі фазового дієслова, крім дієслова *почати/починати*, можуть виступати і його деривати *започаткувати/започатковувати* і *розпочати/розпочинати*: *Я думаю завтра вже почать косовицю* (Г. Тютюнник); *По вечері батько й мати розпочали балачку* (У. Самчук). За цією моделлю формуються і АК з дієсловами *завести/заводити, повести* (лише док.), у яких позиція повнозначного слова обмежена іменниками типу *мова, розмова, бій, боротьба*: *Коли Джихангір завів мову про книги, Мустафа засміявся* (П. Загребельний); *Шпачиху слухали й не слухали, баби завели суперечку, що це воно таке «лягавий»?* (О. Гончар); *Ониська завела пісні сумної тихим голосом* (У. Самчук).

Обидві моделі, коли у функції дієслова-зв'язки функціонує дієслово *почати/починати*, можуть поширюватися обставинами, у ролі яких можуть виступати якісний прислівник (Adv_{Qual}), іменник у формі орудного відмінка (N_{Inst}), прийменникові конструкції з прийменниками *з* або *від* і іменником у формі родового відмінка ($3\ N_{Gen}$, ВІД N_{Gen}), при чому повнозначне слово у складеному присудку опускається (модель з якісним прислівником: $(N_{Nom} + V_{SemiCOP\ Faza} + Adv_{Qual})$: *А от на заводі він, кажуть, добре починав* (О. Гончар) або може опускатися (інші моделі: $N_{Nom} + V_{SemiCOP\ Faza} (+V_{Inf-um\ Inf-us}/ N_{Dev\ Ak}) + N_{Inst}$, $N_{Nom} + V_{SemiCOP\ Faza} (+V_{Inf-um\ Inf-us}/ N_{Dev\ Ak}) + 3\ N_{Gen}$, $N_{Nom} + V_{SemiCOP\ Faza} (+V_{Inf-um\ Inf-us}/ N_{Dev\ Ak}) + ВІД\ N_{Gen}$): *Це він добре зрозумів, але те, що почав він своє життя поразкою, не давало йому спокою* (Валерій Шевчук); *Дорога ясна: комсомолом починаєм, соцбезом кінчаєм* (О. Гончар); *Трапилось так, що я свої розкопки почав з могил. А треба було починати не з могил, а з оцих коштовних перлин* (І. Шаповал); *Прочитавши листи і переглянувши німецькі часописи, доктор Русович розірвав опаску «рутенського» дневника. Починав від новинок, від того, яке завтра свято* (Б. Лепкий). У функції повнозначної частини присудка може виступати ціле речення. Йдеться про нерозчленовані

позначені ситуації, які можна сприймати безпосередньо, при чому момент, у якому ситуація сприймається, збігається з моментом початку ситуації [Гловинская 2002: 62-63]. Більшість дієслів починального роду дії саме позначає ситуації, які сприймаються одним із органів чуття. Серед них все ж зустрічаються дієслова (переважно з префіксом *за-*, для якого характерна найширша сполучуваність) на позначення «внутрішніх» ситуацій, тобто таких ситуацій, які не підлягають безпосередньому спостереженню, хоча можуть мати деякі зовнішні вияви: *заболіти, закохатися, захвилюватися, захворіти; розхворітися*.

⁴ До власне фазових дієслів відносимо дієслова типу *почати, початися*, єдине значення яких є починальним, і які не мають додаткових сем (як от інтенсивність, раптовість, контрольованість дії), на відміну від дієслів, основним значенням яких не є починальне, типу *взятися, приступити* або таких, які містять додаткові семи типу *заповзятися, кинутися, метнутися* тощо.

⁵ У ролі іменної частини складеного дієслівного присудка рідко може виступати й займенник (неозначений, означальний, вказівний) у формі знахідного відмінка (варіант моделі: $N_{Nom} + V_{SemiCOP\ Faza} + Pron_{AK}$): *І, не діждавшись відповіді, почав цю про людей атомного віку* (О. Гончар).

займенниково-співвідносні речення, сформовані за моделлю: $N_{Nom} + V_{SemiCop\ Faza} + З/ВІД\ Pron_{Gen} + Conj + V$: *Починав з того, що робив «смотр» Іванові і Каленикові* (М. Коцюбинський).

Модель $N_{Nom} + V_{SemiCop\ Faza} + ДО\ N_{Gen}$ реалізується, коли у функції дієслова-зв'язки виступають дієслова *взятися/братися, кинутися/кидатися, приступити/приступати, стати/ставати* та *ухопитися* (лише док.): *Рона поклав перші дві тисячі злотих, Володько завзявся організувати робочу силу, хлопці й дівчата кинулись до праці* (У. Самчук); *Зняв з пліч вила і приступив до праці* (Г. Тютюнник); *Спершу стань до роботи, зодягнися, відчухайся* (Р. Андріяшик); *І зненацька проламується крізь їхні гущавини ім'я жіноче, стає на боротьбу з самою Історією* (П. Загребельний); *Поснідавши, взялися до праці* (Р. Андріяшик); *Цар Петро вхопився до монгольської тактики* (Б. Лепкий). В АК з дієсловом *приступити/приступати* повнозначне слово може опускатися: *Тоді попросіть у чергового інструменти і приступайте* (Р. Андріяшик).

За моделлю $N_{Nom} + V_{SemiCop\ Faza} + У\ N_{Dev\ Ak}$ утворюються починальні АК з дієсловами *вдаритися/вдарятися, вступити/вступати* і *пуститися/пускатися*: *Вона поклала йому руку на плече і пустилася в танець* (Г. Тютюнник); *І Настася вдарилася у такий шалений танок, заспівала так дзвінко й голосно* (П. Загребельний); *Але Галя таки вступила в розмову із джигуном* (Валерій Шевчук). Дієслово *пуститися/пускатися* може керувати й віддієслівним іменником у формі знахідного відмінка з прийменником *на* (варіант моделі: $N_{Nom} + V_{SemiCop\ Faza} + НА\ N_{Dev\ Ak}$): *Почувши, що цар прощає усім, хто проти гетьмана заявиться (...), пустилася на ті промисли погані* (Б. Лепкий).

Модель $N_{Nom} + V_{SemiCop\ Faza} + ЗА\ N_{Ak}$ характерна для починальних АК з дієсловами *взятися/братися* і *ухопитися*. У функції повнозначного слова виступає віддієслівний іменник: *З якою насолодою взялася вона за цю роботу* (О. Гончар); *Вже як тільки вчула удова, що батька бояться, вона жваво вхопилася за сватання* (Марко Вовчок), але може з'являтися й предметний іменник, який означає знаряддя праці: *Та розгорнула штани, стиснула плечима і взялась за голку* (Р. Андріяшик).

Досить специфічно семантику початку виражає дієслово *перейти/переходити*. Акціональна семантика початку дії цих дієслів, так само, як усіх дієслів руху, які вживаються в починальних АК, пов'язана із значенням руху в просторі, але, замість руху вперед (у просторі, тобто в часі), на перший план ставиться перехід межі, яка позначає закінчення однієї ситуації і початок іншої, пор.: *Німці вже перейшли Дніпро* (Г. Тютюнник) та *Далі перейшов на шепіт* (Р. Андріяшик). Коли йдеться про перетин просторової межі дієслово *перейти/переходити* вживається за моделлю $N_{Nom} + V + N_{Ak}$ або $N_{Nom} + V + ЧЕРЕЗ\ N_{Ak}$. Коли ж це дієслово набуває фазового значення, воно керує іменником (переважно віддієслівним, рідше іменником з предметним значенням) у формі знахідного відмінка з прийменниками *на*, *в* або у формі родового відмінка з прийменником *до* – моделі $N_{Nom} + V_{SemiCop\ Faza} + НА/В\ N_{Ak}$, $N_{Nom} + V_{SemiCop\ Faza} + ДО\ N_{Gen}$: *Перейшла вона на тихий сміх і ласкаве, розчуленіше заструмувало з її очей* (Г. Тютюнник); *Імператор об'ївся свіжиною, перейшов на солонину* (П. Загребельний); *Анорій це знав і поставив його спеціально, щоб перейти в наступ* (І. Багрянний); *Потім перейшов до їх пояснення* (У. Самчук).

Дієслово *перейти/переходити* може одночасно виражати й починальне і завершальне значення. У такому разі реалізується модель $N_{Nom} + V_{SemiCop\ Faza} + З/ВІД\ N_{Gen} + ДО\ N_{Gen}$: *Збентежена і зворушена оповіданнями Чуйкевича не могла перейти від смутку до втіхи* (Б. Лепкий); – *Хотів з тобою бачитись, – байдуже, непомітно переходячи з мовчанки до мови, сказав Йон* (У. Самчук). Віддієслівний іменник, яким позначається ситуація, що закінчується, може займати позицію першої валентності – модель $N_{DevNom} + V_{SemiCop\ Faza} + НА/В\ N_{Ak}$: *Йй на ранок шепотіння перейшло в геть одверті розмови* (І. Білик); *Виття перейшло в зойк* (П. Загребельний).

За моделлю $N/Pron_{Nom} + V_{SemiCop\ Faza}$ формуються починальні АК із зворотними дієсловами *початися/починатися, розпочатися/розпочинатися* і дієсловами *настати/наставати, наступити/наступати*. У такого типу конструкціях з дієсловами *початися/починатися, розпочатися/розпочинатися* у ролі підмета може виступати займенник: *Це почалося березневого ранку 1525 року, через десять місяців після бучного весілля Хатіджі й Ібрагіма* (П. Загребельний), проте у першу чергу в них функціонують віддієслівні іменники, часто у складі словосполучень, структура яких залежить від валентності дієслова, від якого утворено цей іменник: *Почався молебень, оркестра заграла гімн, люди клякнули до землі* (У. Самчук); *Десь дрібно вдарили барабани, гугняво заспівала зурна, почався танок* (П. Загребельний); *Почався наступ денкінських армій на Москву* (Ю. Яновський); *Борислав любить його щиро й віддано, й та любов почалася давно, з дитинства, яке пройшло разом* (І. Білик); *Сварня між новосельцями розпочалася з першого дня* (У. Самчук); *Розруха настала в місті, ляк і непевність, мало не цюночі втікали до лісів, хапаючи що доведеться з майна* (П. Загребельний). Як ми бачимо з останніх прикладів, ця модель може поширюватися прислівниками й прийменниковими конструкціями у функції обставин часу, місця або способу дії. У функції підмета, крім віддієслівних іменників, можуть виступати й іменники з локативним значенням⁶: *Перекопська рівнина починається за Дніпром* (Ю. Яновський); *За пригірком розпочинається панський парк* (У. Самчук), й у такому разі модель ускладнюється обставинами місця, а також іменники з темпоральним значенням (частини доби, пори року і т. п.) та іменники на позначення атмосферних явищ: *А другого дня почались знов будні* (У. Самчук); *Зима розпочалася. Довга, смутна зимиська на хуторі* (У. Самчук); *По всій Європі почалися страхітливі зливи* (П. Загребельний); *Нарешті настав вечір, і Володько пішов додому* (У. Самчук); *Надвечірнє сонце ще встигло обцілувати сухими устами сирі грудки чорнозему, і наступила ніч* (Р. Андріяшик). Коли в позиції підмета виступає іменник на позначення атмосферних явищ, у такого типу починальних АК вживаються і дієслова

⁶ Тут також відбувається метонімічний перенос значення: рух у часі – рух у просторі.

взятися і пуститися/пускатися (останнє також може мати значення «почати рости»): *Мирон Данилович нагорнув могилку; тим часом пустився сніг* (В. Барка); *Десь взявся дрібний дощик* (У. Самчук).

Запозичене дієслово *стартувати* також функціонує у рамках цієї моделі, проте, на відміну від інших дієслів, у позиції підмета з цим дієсловом, крім віддієслівних іменників: *Стартували продажі телефону HTWS116 на сонячних батареях* (Інтернет), можуть, коли це дієслово вживається у своєму основному значенні «починати спортивне змагання», виступати й іменники-назви істот. У такому разі модель поширюється обставинами місця та/або способу дії: *Катерина Бондаренко вдало стартувала на тенісному турнірі у Маямі* (Інтернет).

Як бачимо, в українській мові в починальних АК у функції дієслова-зв'язки виступає понад двадцять дієслів. Для деяких з них притаманне виключно фазове значення (*настати/наставати, почати/починати, початися/починатися, розпочати/розпочинати, розпочатися/розпочинатися, стартувати* тощо), тоді як для інших починальне значення є лише одним із значень (*братися/взятися, вдаритися/вдарятися, вступити/вступати, заходитися/зайтися, кидатися/кинутися, повести, пуститися/пускатися* і т. д.). Деякі з них характеризуються практично необмеженою сполучуваністю (*почати/починати, початися/починатися, розпочати/розпочинати, розпочатися/розпочинатися*), інші ж сполучаються лише з дієсловами (віддієслівними іменниками) на позначення контрольованої дії, оскільки їхнє значення передбачає наявність наміру розпочати дію (*братися/взятися, вдаритися/вдарятися, кидатися/кинутися, метнутися, пуститися/пускатися, стати*) або з певними, обмеженими лексично-семантичними класами слів (*вступити/вступати, завести/заводити, повести* – див. вище). Деякі дієслова також мають додаткову сему інтенсивності: *вдаритися/вдарятися, кидатися/кинутися, метнутися, пуститися/пускатися*. Нарешті, вживання у починальному значенні для деяких дієслів характерне лише у розмовному стилі мовлення: *вдаритися/вдарятися, пуститися/пускатися, ухопитися*. Дієслова *заповзятися, заходитися/зайтися, метнутися* в починальних АК сполучаються виключно з дієсловами у формі інфінітива, дієслова *вдаритися/вдарятися, вступити/вступати, завести/заводити, започаткувати/ започатковувати, перейти/переходити, повести, приступити/ приступати, розпочати/розпочинати, ухопитися* виключно з іменниками (переважно віддієслівними), форма яких залежить від керування дієсловом, тоді як дієслова *братися/взятися, кинутися/кидатися, почати/починати, пуститися/пускатися, стати* можуть сполучуватися й з іменниками й з дієсловами у функції повнозначного слова. Із зворотними дієсловами *початися/починатися, розпочатися/розпочинатися*, а також з дієсловами *настати/наставати, наступити/ наступати, стартувати* іменник на позначення дії, яка розпочинається, займає позицію першої валентності, тобто позицію граматичного підмета.

Варто зауважити, що й інші фазові значення виражаються також за допомогою аналітичних засобів. При цьому, значення середньої фази спеціально⁷ виражається виключно акціональними конструкціями, у яких функціонують фазові інтрагермінальні дієслова типу *продовжувати(ся)/продовжити(ся)* і дієслова із завершальним значенням в заперечних конструкціях типу *не переставати/не перестати*, а також частка *знай*, якою, крім неперервності дії, підкреслюється й її інтенсивність. Аналітичні засоби вираження завершального значення також досить різноманітні. Окрім фазових дієслів, основним значенням яких є завершальне, типу *кінчити(ся)/кінчати(ся), перестати/ переставати*, у такого типу АК функціонують і дієслова типу *зупинити/зупиняти, кинути/кидати, лишити/лишати* тощо. Акціональне значення комплетивності, хоча в українській мові й порівняно рідко, виражається також АК із дієсловами *довершити(ся)/довришувати(ся), докінчити(ся)/ докінчувати(ся)*. Моделі, за якими утворюються фазові інтрагермінальні і завершальні АК в основному співпадають з тими, за якими утворюються починальні АК.

Роль аналітичних конструкцій у вираженні акціональних значень стає очевиднішою в порівняльних дослідженнях. Включення АК в опис акціональності сприяє виявленню специфічних рис окремих слов'янських мов, які можуть бути важливими для типології слов'янських мов взагалі. Саме в цьому ми бачаємо перспективи дослідження такого типу засобів. Аналізуючи засоби вираження акціональності в сербській і українській мовах, наприклад, ми дійшли висновку, що за наявності таких самих синтетичних (словотвірних) засобів сербська мова не використовує в повній мірі свій словотвірний потенціал й тяжіє до вживання у мовленні аналітичних конструкцій для вираження певних акціональних значень – значення комплетивності: *додивитися – доглядати, догоріти – догорети, дочитати – дочитати*, але: *докурити – довршити цигарету, домити – довршити праньє, довечеряти – довршити вечеру*; значення пердуративності: *просидіти, пересидіти – преседети, проспати – преснавати*, але: *пробігати – провести у трчању, прослужити – провести у служби* тощо [Івановић 2012, Ивановић 2012а, Иванович 2015].

Література

Агрелль 1962: Агрелль П. С. О способах действия польского глагола / П. С. Агрелль // Вопросы глагольного вида: [Сб. статей/ под ред. Ю. С. Маслова] – М.: Наука, 1962. – С. 35–38.

Бондарко 1987: Теория функциональной грамматики: Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис/ [Бондарко А.В., Шелякин М.А., Храковский В.С. и др.]; под ред. А. В. Бондарко. – Л.: Наука, 1987. – 348 с.

Вихованець 1988: Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. –

⁷ Основним засобом вираження семантики середньої фази є форма недокожаного виду в актуально-тривалому значенні.

К. : Наукова думка, 1988. – 256 с.

Вихованець, Городенська 2004: Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К. : Університетське видавництво «Пульсари», 2004. – 398 с. – (Академічна граматики української мови).

Гловинская 2002: Гловинская М. Я. Семантические типы видовых противопоставлений русского глагола / М. Я. Гловинская. – М. : Наука, 1982. – 155 с.

Ивановић 2012: Ивановић М. Изражавање акционалности у украјинском и српском језику: докторска дисертација / М. Ивановић. – Београд, 2012. – 488 с.

Ивановић 2012а: Ивановић М. Акционалне класе финалних глагола у украјинском и српском језику / М. Ивановић // Славистика. – 2012. – № 16. – С. 206 – 214.

Иванович 2015: Иванович М. Роди дієслівної дії в зіставному аспекті (на матеріалі української і сербської мов) / М. Иванович // *Ukrainistika — minulost, současnost a budoucnost III. Jazyk: [Kolektivní monografie; Editoři: Halyna Myronova et al.]* – Brno: Vychází péčí České asociace slavistů ve spolupráci s Ústavem slavistiky FF MU, 2015. – С. 209–218.

Коломієць, Майборода 1969: Коломієць Л. І., Майборода А. В. Прислівник / Л. І. Коломієць, А. В. Майборода // Сучасна українська літературна мова. Морфологія; за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1969. – С. 430 – 473.

Петрухина 1998: Петрухина Е. В. Грамматическая и лексическая категоризация действий и их параметров в славянских языках (сопоставительное исследование русского, западнославянских и болгарского языков) / Е. В. Петрухина // Научные доклады филологического факультета МГУ. – Вып. 3. К XII Международному съезду славистов в Кракове: 27 августа – 3 сентября 1998. – М., 1998. – С. 71 – 91.

Сигалов 1978: Сигалов П. С. Задачи и возможности сопоставительного и сравнительно-исторического изучения способов действия славянского глагола / П. С. Сигалов // Проблемы современного теоретического и синхронно-описательного языкознания. – Вып. 1. Вопросы сопоставительной аспектологии. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1978. – С. 44 – 56.

Храковский 1980: Храковский В. С. Некоторые проблемы универсально-типологической характеристики аспектуальных значений / В. С. Храковский // Вопросы русской аспектологии V: Аспектуальность и средства ее выражения. – Тарту: Тартуский государственный университет, 1980. – С. 3 – 24.

В статтє указується на необхідність изучения аналітичних средств вираження акціональності; установлені отличия между аналітичєскими и синтетичєскими средствами; определєны средства вираження начинательного значения в украинском языке; представлєны и проанализированы модели аналітичєских конструкций для вираження этого значения.

Ключевые слова: акціональність, фазовість, начинательное значение, синтетичєские средства, аналітичєские средства, акціональная конструкция, модель, глагол-связка, полнозначное слово

In this paper we indicated necessity of studying analytical means of expressing the aktionsart; we determined differences between analytical and synthetical means; we established means of expressing beginning phase of the action in the Ukrainian language; we submitted and analyzed models of aktionsart constructions for expressing semantics of this phase.

Keywords: aktionsart, phasal, beginning of the situation, synthetical means, analytical means, aktionsart construction, copulative verb, content word.

Надійшла до редакції 11 січня 2016 року.

Оксана Халіман

УДК 81'366.5

ДЕМІНУТИВНІ ДІЄСЛІВНІ ФОРМИ ЯК ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті схарактеризовано особливості функціювання демінутивних дієслівних форм як морфологічних засобів вираження оцінки в українській мові; проаналізовано досліджувані форми як архетиповий складник мовної свідомості українського етносу, що реалізуються й у сучасному мовленні та є безеквівалентними в порівнянні з іншими мовами; наголошено на необхідності фіксації досліджуваних значень у лексикографічних працях, роботах з міжкультурної комунікації, підручниках з української мови.

Ключові слова: демінутив, дієслівна форма, оцінка, українська мова.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики в аспекті комунікативно-прагматичних досліджень особливий інтерес мовознавців викликає категорія оцінки. При цьому дослідники фокусують увагу на вивченні особливостей ціннісної картини світу носіїв мови та вербалізації оцінки з огляду на оцінний потенціал мовних одиниць.

Сутність лінгвофілософської категорії оцінки та характер її мовної презентації активно вивчали вітчизняні й зарубіжні мовознавці. Дослідження вчених стосувалися особливостей вираження оцінки